

formák és a tárgyszavak is.

A CIP ráadásul meglehetősen szelektív. Szinte kizárólag csak a könyvekről készül CIP-leírás. Az időszaki kiadványok, a kották, a hivatalos kiadványok esetében hiányzik. Ez utóbbiakról készült leírás pedig felbecsülhetetlen értékű lenne a könyvtárosok számára, mivel a CIP által gyorsan és könnyen megállapíthatóvá válnának a testületi nevek. A minisztériumok azonban nem szívesen hoznak nyilvánosságra információkat a hivatalos kiadványokról megjelenésük előtt. Ez alól csak a British Columbia kivétel, ahol a minisztériumokat utasították a CIP programban való részvételre.

A problémák ellenére úgy tűnik, hogy a CIP igen közkedvelt a könyvtárak körében. Egy 1982-es NLC-tanulmány feltárta, hogy közel 60%-uk él vele a kanadai kiadványok több mint 25%-a esetében, és vannak olyan könyvtárak is, melyek közvetett módon veszik igénybe (pl. az iskolai könyvtárak erősen támaszkodnak rá, bár a tárgyszavakat meg kell változtatniuk a Sers-féle jegyzék szerint).

A CIP előnye vitathatatlanok: lehetővé teszi a gyarapítási osztályok munkatársai számára, hogy széles körű és naprakész információkat kapjanak a rövidesen megjelenő könyvekről, ami igen hasznos az előszerzeményezésnél és a rendelésnél. A CIP alkalmazásával a könyveket már megjelenésük előtt be lehet hasonlítani, meg lehet rendelni, s így hamarabb lehet róluk tájékoztatni a különféle bibliográfiákban és katalógusokban, gyorsabban lehet az olvasók rendelkezésére bocsátani őket.

Figyelembe kell azonban venni, hogy a CIP rekordok esetenként fogyatékosak. Ha a katalógizálók ezeket használják a nemzeti bibliográfia végleges bibliográfiai rekordjai helyett, ismerniük kell a köztük lévő különbségek típusait. Az NLC-tanulmány az összehasonlítás során azt találta, hogy az esetek 68%-ában van eltérés legalább egy adatelem esetében. A lényeges eltérések (az összes eltérés 24%-a) azzal fenyegetnek, hogy sikertelen lesz az adatbázisban való keresés, vagy maga a könyv válik megtalálhatatlanná. Ez előfordulhat pl. a vezetőknév helytelen leírása, a tárgyszómegválasztás, a fő- és

melléktételek helytelen megválasztása, valamint az LC és a Dewey-féle jelzetek eltérései esetén.

A könyvtár, ha bizonytalan az adatok helyességét illetően, választhatja — persze — azt a megoldást, hogy megvárja a végleges bibliográfiai leírás megjelenését. Itt azonban újabb probléma merül fel. Nem tisztázódott ugyanis, hogy a nemzeti bibliográfiában milyen mértékben hagyatkoznak a CIP rekordokra. A British Library gyakorlata szerint pl. csak akkor készítenek új leírást a könyvről, ha annyira nagy az eltérés a megjelenése előtt CIP rekordhoz lépest, hogy lehetetlenné teszi a katalógusrendszerben való visszakeresést. Ezt az eljárást azonban sokan kritizálják. Szerintük a nemzeti bibliográfiának csak végleges és tökéletes leírásokat szabadna tartalmaznia, a CIP rekordok pedig alkossanak fájlt. Egy brit hozzászóló úgy véli, hogy a kiegészítetlen, pontatlan CIP rekordok máris túlon túl sok bosszúságot okoznak.

A CIP program megvalósulása elősegítette ugyan a szabványosítást, de csak nemzeti szinten. A különböző országok között még elégtelen az együttműködés, vagy egyáltalán nincs is, aminek következtében az egyik ország nem tudja felhasználni a másik ország CIP rekordjait, és ha egy könyv egy időben jelenik meg több országban, akkor többféle CIP-leírás jelenik meg róla. Ennek kiküszöbölésére már megkezdődött a minimálisan kötelező adatkör kidolgozása a Közös Kommunikációs Formátum (Common Communication Format) számára. Ezáltal olyan nemzetközi CIP-formátum jön létre, amely kompatibilis lesz az UNIMARC-kal. Ez a kezdeményezés ösztönzőleg hat majd a nemzetközi katalógizálási szabványosításra és áttételesen az egyetemes bibliográfiai ellenőrzésre is. Az elektronikus kiadás széles körűvé válásával a kiadók és könyvtárak közötti kommunikáció várható javulásával elérhető lesz, hogy az előzetesen publikált információk pontosak és naprakészek legyenek.

/GISLASON, Th.: CIP: how it's being used. = Canadian Library Journal, 43. köt. 6. sz. 1986. p. 413—416./

(Fazokas Eszter)

Az időszaki kiadványok jövője kiadói szempontból

A kiadói köztudatban 1976-ban vált nyilvánvalóvá, hogy a számítógépek és a távközlés fejlődése révén alapvető változás várható a kiadványok területén. Sok vita folyt erről a kérdésről, és többen a

nyomdai előállítás eltűnését jósolták a kommunikáció területén. Az akkoriban várt változások egy része időközben megvalósult, mások még előttünk állnak. Ezért e század utolsó negyedét az időszaki ki-

adványok sorsa szempontjából a következőképpen lehet felosztani:

- ◆ a jövő ígérete (1976–1985),
- ◆ a jövő realitása (1986),
- ◆ a jövő jövője (1987–2000).

A kérdés vizsgálata kiadói nézőpontból történik (a cikk szerzője az Elsevier Science Publishing Co. marketing-elnökhelyettese – A ref.), ami különbözhet a könyvtárosi felfogástól, de talán segít abban, hogy e két tábor megértse egymás szempontjait. Ellenkező esetben ugyanis az időszaki kiadványok sorsa csak rosszabbul alakulhat az egyik vagy a másik, esetleg mindkét fél számára.

1976–1985: A jövő ígérete

Tíz évvel ezelőtt a kiadók a jövőtől várták a megoldást a szakmát szorongató problémákra: a könyvtárak költségvetése egyre zsugorodott, miközben a tudományok köre bővült, az egyes tudományterületek további részekre bomlottak, elterjedtek a fotómásolatok, a könyvtárközi kölcsönzés növekedett, nehezebbé vált eladni a kutatási eredményeket tartalmazó kiadványokat az egyéni vásárlók piacán. A jövő sokkal egyszerűbbnek tűnt. A technológia fejlődésével megoldhatónak, elvileg egyszerűnek látszott minden probléma: a számítógépek az információ tárolásának és kezelésének egyszerű, gyors lehetőségét kínálták akkor, amikor már túl sok volt ahhoz egy-egy tudományterületen is az információ, hogy valaki akár csak a saját szakterületét is áttekinthesse. A válogatás, azonosítás feladatát tehát átveszi a számítógép, ami után már csak kis lépések tűnt, hogy az elsődleges kiadványt is elkészítse.

Technikai szinten az elképzelést két dolog is alá támasztotta. Egyrészt az új nyomdatechnika magával hozta a digitális jelek révén, hogy a szöveg számítógépes tárolásra és feldolgozásra kész legyen. Másrészt a telefonvonal vagy műhold segítségével történő adattovábbítás széles körű hozzáférést ígért. Ezek az új technológiák azt sugallták, hogy a kiadói tevékenység szinte ugyanúgy csak elektronikus formában folytatódhat. Minden megváltozik, és semmi sem változik. A kiadók így látták a jövőt tíz évvel ezelőtt, vagyis minden okuk megvolt rá, hogy aggassa őket a jelen és féljenek a jövőtől.

Az 1960-as évek végén és a 70-es évek elején a tudományos kiadványoknak igazi konjunktúrája volt. Az igények és az ellátás egyaránt exponenciálisan növekedett. A kiadók boldog időszaka volt ez: újabb és újabb kiadványokat indítottak, és növelték a régiék példányszámát. A 70-es évek közepén a kereslet csökkent. Az egyéni előfizetők száma megcsappant, az olvasói igények inkább a könyv-

tárakban jelentkeztek. A könyvtárak viszont költségvetési problémákkal küzdöttek, részben a kereslet megnövekedése, részben az infláció hatása miatt. Közben az információ mennyisége nőtt, de kevesebb pénz jutott a megvásárlására; a kutatások száma megsokszorozódott, de kevesebben olvasták el az eredményeket. Ekkor született meg a "termékátalakítási szindróma". Ennek egyik példája a teljes szöveg online hozzáférhetőségének biztosítása, a másik az elektronikus dokumentumtovábbítás. Érdeemes közelebbről megnéznünk, mennyire volt hibás a két elképzelés.

A 70-es évek végén a kiadók a megoldást a teljes szöveg online rendelkezésre bocsátásában látták. Ez egy-két esetben jövedelmező lehetett a kiadónak, de semmiképpen nem jelentett megoldást a könyv- vagy folyóiratkiadás számára, nem tölthette be azt a szerepet, amely a papírformátumé volt. Az elektronikus dokumentumtovábbítás esetében vitatkozhatunk arról, hogy a stratégia vagy az akkori technika hagyott-e maga után kívánnivalót. Az elképzelés az volt, hogy a kiadó egyedi dokumentumot nyújt az olvasónak. Ehhez azonban a kiadványt meg kellett szerkeszteni, azután eljuttatni az ország egyik végéből a másikba a másolási, a műholdas és a távközlési technika különböző kombinációival. S a végeredmény a hagyományos dokumentumforma lett, csak sokkal drágábban, mintha a régi úton küldték volna meg.

Egyik eljárás sem volt megfelelő arra, hogy a társadalmi méretű igényeket kielégítse. A teljes szöveges online, az elektronikus dokumentumtovábbítás, az elektronikus újság, a papír nélküli társadalom előrevetítése bizonyította, hogy a technika önmagában nem elég a változáshoz. A legmegfelelőbb információs rendszer is használhatatlan, ha nincs, aki megértse vagy vállalja a költségeit.

1986: A jövő realitása

Ha tíz évvel ezelőtt úgy véltük, hogy az új technika feltétlenül meg fogja változtatni az időszakos kiadványok megjelenési formáját, akkor ez tévedésnek bizonyult. Miközben a személyi és otthoni számítógépek valóban nagyon elterjedtek, a sztereotechnikát felváltotta a videotechnika, a folyóiratok és a hozzájuk közel álló könyvsorozatok megjelenése mit sem változott. A jelen valósága meglehetősen ellentmond a tíz évvel korábbi jóslatoknak. Ez négy alapvető okra vezethető vissza:

1. Tévedtek, akik az előrejelzéseket készítették. Tévedtek a kiadók, akik – nem lévén szakemberek ezen a területen – túlértékelték a technika szerepét. És tévedtek a műszakiak, akik nem voltak já-

ratosak a kiadói üzleti tevékenységben. Mindenesetre az elsődleges folyóiratok átalakítása nem hozott sikert.

2. A körülmények nem kívántak az időszaki kiadványok megjelentetésében radikális változtatást. Sőt, számos tényező éppen ellenkező irányban hatott. Például:
 - ◆ 1977–81 között a tudományos folyóiratok ára 80%-kal emelkedett, ami 1981–1985 között jelentősen lelassult, 45%-nál is alacsonyabb lett a drágulás;
 - ◆ sokkal kevesebb új folyóirat indult, mint 6–7 évvel ezelőtt;
 - ◆ a kutatások összetétele az USA-ban és a világon mindenütt eltolódott az alkalmazott kutatások irányába, ami az elsődleges publikációk csökkentését eredményezte;
 - ◆ a tudományos folyóiratok iránt érdeklődők egyre inkább megbarátkoztak a másodlagos információs forrásokkal, részben az egyszerű keresési szoftverek, részben az online szolgáltatások elterjedése révén.
3. A felhasználói piacon önmagától nem keletkezik igény a hagyományos formák felcserélésére. A kiadóknak nagyon nagy munkával kell "eladniuk" az új elképzeléseket.
4. A kiadókra túl nagy hatással volt a mikroelektronikai forradalom, amely mind a munkahelyen, mind odahaza jelentkezett. A könyvtárak sem tudták kivonni magukat a hatása alól. A tudományos folyóiratokat azonban csak periférikusan érintette, legalábbis az elsődleges kutatási publikációkat tartalmazókat. A másodlagos információk területén valóban nagy változások várhatók a következő 15 évben, de ezek valószínűleg továbbra is érintetlenül hagyják az elsődleges tudományos folyóiratokat.

1987–2000: A jövő jövője

A jövő várhatólag továbbra sem fog sokat változtatni az elsődleges információt közvetítő időszakos kiadványokon. Az új technika viszont jobban érezteti a hatását, mint az elmúlt években. Az előrejelzés:

1. A CD-ROM közvetlenül is érinteni fogja az elsődleges publikálást:
 - ◆ megfelelő tárolási (és gyűjtési) forma lehet a régebbi kötetek számára,
 - ◆ lehetőséget ad a nagy tudományos folyóiratoknak rugalmasabb árpolitikára, (pl. egyetemi kedvezmények stb.),
 - ◆ elméletileg felválthatja a nyomtatott formát,
 - ◆ megfelelő forma lehet a dokumentum továbbítására,

◆ nagy mennyiségű információ tárolására és visszakeresésére látszik alkalmasnak.

2. A kutatóhelyek számának növekedése, a személyi számítógépek nagyobb memóriakapacitása megváltoztatja a kutató munkájának jellegét; egyben a kutatási eredmények publikálásának módját is. A technika fejlődése lehetővé teszi a kutatók egymás közötti kommunikációját. A kutatási jelentések ugyan meg fognak jelenni az elsődleges folyóiratokban, de a szerzők és az olvasók azt is megkívánhatják, hogy az információk az egyes elektronikus munkaállomásokról is elérhetőek legyenek. Ezt megoldhatja a folyóiratok CD-ROM-változata és a hálózatszervezés.
3. Elmosódik majd a választóvonal az elsődleges és a másodlagos publikációk között. Az elsődleges folyóiratok kiadói adatbázisokat fognak létrehozni, amelyekben az információk elő- és átrendezhetőek. A másodlagos publikálás integrálódni fog az elsődlegessel. Az információs szolgáltatások gyors és kényelmes hozzáférést fognak biztosítani a kutatóknak, jóllehet ez a fejlődési irányzat nem minden tudományterületen következik be egyformán.
4. A folyóiratok árképzésének módosulásával és az elsődleges információkhoz való hozzáférés fejlődésével csökkenni fog a kutatók függősége a könyvtártól. A könyvtáraknak valamilyen formában alkalmazkodniuk kell ehhez.
5. Kevesebb új folyóirat indul, a meglévők viszont több részre tagolódnak, ezért gyakori lesz a párhuzamos számozás. Ez jó is, meg rossz is a könyvtárosoknak.
6. Az elektronikus dokumentumtovábbítás elterjedése várható. Már most tapasztalható, hogy megnőtt az igény az egyes cikkek gyors továbbítására. Hogy ezt a feladatot ki vállalja, még bizonytalan, de valószínű, hogy a kiadóknak részt kell venniük e munkában

* * *

A jövő az időszakos kiadványok változatos formáit ígéri. Lesz néhány koncepcionális változás is; ezekkel nehezebb lesz megbirkózni, mint a műszaki fejlődéssel. A tudományos folyóiratok azonban ezt is túl fogják élni. Több és nehezebb munka vár a kiadóknak és a könyvtárosoknak is; mégis rá kell találniuk a párbeszédre, hogy felismerjék a közös érdekeket és tisztázzák a problémákat.

/BOSWOOD, M.: *The future of serials, 1976–2000: a publisher's perspective.* = *The Serials Librarian*, 11. köt. 3–4. sz. 1987. p. 9–17./

(Trébits Gyuláné)

Nők a könyvtárvezetésben. Ausztriai tapasztalatok

Ausztriában is, mint sok más államban, a könyvtárosok mintegy fele nő, így a 12 egyetemi könyvtár és az Osztrák Nemzeti Könyvtár (Österreichische Nationalbibliothek) 969 könyvtárosából 447, vagyis 46,1%.

1. táblázat

Beosztás	Összesen	Nő	%
főigazgató, igazgató	21	4	19
főigazgató-helyettes, igazgatóhelyettes	22	8	36,4
főosztályvezető, gyűjteményvezető	10	1	10
főosztályvezető-helyettes, gyűjteményvezető-helyettes	9	3	33,3
osztályvezető, szakkönyvtár-vezető	161	53	32,9
osztályvezető-helyettes	49	18	36,7
	272	87	32

Ezzel szemben a 272 vezető állás közül csak 87-et tölt be nő, vagyis ez már csak 32%, az 1. táblázat szerinti megoszlásban.

A táblázatból kitűnik, hogy vezetői beosztásban, különösen nagy könyvtárban a nők csak 19, illetve 10 százalékkal képviseltetik magukat, míg kisebb könyvtárakban vagy alacsonyabb vezetői funkcióban arányuk valamivel magasabb. Hasonló az arány az egyik amerikai szövetségi államban; a 112 igazgató között csak 18 nő van, míg a beosztott könyvtárosok 81,4%-a nő.

Minél nagyobb egy könyvtár, annál valószínűbb, hogy férfi a vezetője. Kivétel, hogy az Osztrák Nemzeti Könyvtár élére – története folyamán először – a közelmúltban nőt neveztek ki főigazgatónak.

/REINITZER, S.: Die Frau im Bibliotheks-, Dokumentations- und Informationsdienst. = Mitteilungen der Vereinigung Österreichischer Bibliothekare, 40. köt. 1–2. sz. 1987. p. 70–76./

(Lécesné Mesterházi-Nagy Márta)

Az információs technológia egy nagy ipari szervezetben

Az információs technológia robbanásszerű fejlődése kettéosztja az információs közösséget: azokra, akiknek megvannak, s azokra, akiknek hiányzanak a lépéstartáshoz szükséges pénzügyi és intellektuális feltételek. Az ICI West Cheshire-ben (Egyesült Királyság) telepített Mond részlegében (amelyhez később csatlakoztak más kutatási-fejlesztési egységek is) saját információs fejlesztésekre is szükség mutatkozott. Az információs részleg hét információs szakemberből, három technológusból és tizenöt adminisztratív munkaerőből áll.

Kapcsolat a vállalatirányítási szolgáltatásokkal

Hogy a végső felhasználók rendelkezésére egyetlen információs szolgálat álljon, az információs részlegnek szorosabb kapcsolatot kell kiépítenie az irányítási szolgáltatásokkal. Fel kell számolni a két terület korábbi elszigeteltségét azért is, mert egyfelől

az információs technológia, másfelől a gazdasági környezet igényei rohamosan fejlődtek. A megoldást a *komplex információs központ* koncepciója jelentheti, amely

- ◆ növeli a használók önállóságát az adatokhoz való hozzáférésben és kezelésükben,
- ◆ javítja a használat hatékonyságát speciális eszközök (pl. táblázatkészítő szoftverek) felhasználásával,
- ◆ javítja az információhasználat eredményességét a végső felhasználók és az adatok közötti nyíltabb kapcsolattal,
- ◆ megismerteti a döntéshozókkal a rendelkezésükre álló eszközöket.

Míg a *vállalatirányítási szolgálat* (VSZ) elsősorban az adatok megbízhatóságával és biztonságával foglalkozik, korántsem biztos, hogy tisztában van a döntési folyamatok mikéntjével, vagy azzal, hogyan is kell magukat az információkat kezelni. Ahogy